Chapter-6

सूक्तिसुधा

प्रश्न और उत्तर

प्रश्न 1. संस्कृतभाषया प्रश्नोत्तराणि लिखत -
(क) सर्वत्र कीदृशं नीरम् अस्ति ?
(ख) मरालस्य मानसं कं विना न रमते।
(ग) विद्वान् कम् अपेक्षते ?
(घ) सत्कविः कौ द्वौ अपेक्षते ?
(ङ) यः यस्य प्रियः सः तस्य कृते किं भवति ?
(च) सहसा किं न विदधीत ?
(छ) विधात्रा किं विनिर्मितम् ?
(ज) अपण्डितानां विभूषणं किम् ?
(झ) महात्मनां प्रकृतिसिद्धं किं भवति ?
(ञ) पापात् कः निवारयति ?
(ट) सन्तः कान् पर्वतीकुर्वन्ति ?
(ठ) कीदृशं भूषणं न क्षीयते ?
(ड) कूपखननं कदा न उचितम् ?

उत्तरम् :
(क) सर्वत्र नीरजराजितं नीरम् अस्ति।
(ख) मरालस्य मानसं मानसं विना न रमते।
(ग) विद्वान् दैष्टिकतां पौरुषं च अपेक्षते।
(घ) सत्कविः शब्दार्थौ द्वौ अपेक्षते।।
(ङ) यः यस्य प्रियः सः तस्य कृते प्रियः भवति।
(च) सहसा क्रियां न विदधीत।
(छ) विधात्रा अज्ञानस्य आच्छादनं मौनं विनिर्मितम्।
(ज) अपण्डितानां विभूषणं मौनम्।

(झ) विपदि धैयम्, अभ्युदये क्षमा, सदसि वाक्पटुता, यशसि अभिरुचिः श्रुतौ व्यसनं च महात्मनां प्रकृतिसिद्धं भवति।
(ञ) पापात् सन्मित्रं निवारयति।
(ट) सन्तः परगुणपरमाणून पर्वतीकुर्वन्ति ।
(ठ) वाग्-भूषणं न क्षीयते ।
(ड) कूपखननं प्रोद्दीप्ते भवने न उचितम् ।

प्रश्न 2. अधोलिखितपद्यांशानां सप्रसङ्ग हिन्दीभाषया व्याख्या विधेया -
(क) वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः।
(ख) क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम्।
(ग) प्रोद्दीप्ते भवने च कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः।

उत्तरम् :
व्याख्या के लिए श्लोक संख्या 6, 11 तथा 12 के प्रसंग तथा भावार्थ का उपयोग करें।

प्रश्न 3. रिक्तस्थानपूर्तिः क्रमशः करणीया -
(क) सत्कविरिव विद्वान् शब्दार्थौ ..... अपेक्षते।
(ख) सन्तः ..... प्रवदन्ति।

उत्तरम् :
(क) सत्कविरिव विद्वान् शब्दार्थौ **द्वयम्** अपेक्षते।
(ख) सन्तः **सन्मित्रलक्षणं** प्रवदन्ति।

प्रश्न 4. निम्नलिखितश्लोकयोः अन्वयं लिखत -
यथा-यद्यपि नीरज-राजितं नीरं सर्वत्र अस्ति। (परं) मरालस्य मानसं मानसं विना न रमते।
(क) नीरक्षीरविवेके .....।
(ख) विपदि धैर्यमथाभ्युदये .....।

उत्तरम् :
दूसरे तथा सातवें श्लोक का अन्वय देखें।

प्रश्न 5. निम्नलिखितशब्दानाम् अर्थं लिखित्वा वाक्यप्रयोगं कुरुत -
नीरजम्, रसालः, पौरुषः, विमृश्यकारिणः, जरा।

उत्तरम्
(क) नीरजम् = कमलम् (कमल) - सरसि नीरजं शोभते।
(ख) रसालः = आम्रवृक्षः (आम का वृक्ष) - प्राङ्गणे रसालः शोभते।
(ग) पौरुषः = पुरुषार्थः (परिश्रम, कर्म) - सदा पौरुषः कर्तव्यः।
(घ) विमृश्यकारिणः = विचिन्त्यकारिणः (विचार कर कार्य करने वाले) - विमृश्यकारिणः कदापि पश्चात्तापं न प्राप्नुवन्ति।
(ङ) जरा = वृद्धत्वम् (बुढ़ापा) - यावत् जरा न आयाति तावत् आत्महितं कुरु।

प्रश्न 6. निम्नलिखितशब्दानां सार्थकं मेलनं क्रियताम् -
(क) मरालस्य - (i) आश्रयते
(ख) अवलम्बते - (ii) ब्रह्मणा
(ग) अधुना - (iii) विशदीकृत्य
(घ) विधात्रा - (iv) हंसस्य
(ङ) पर्वतीकृत्य - (v) साम्प्रतम्
(च) नीरजम् - (vi) आम्रः
(छ) रसालः - (vii) विभूतयः
(ज) सम्पदः (viii) कमलम्
(झ) यशसि (ix) कीतों

उत्तरम् :
(क) मरालस्य - (iv) हंसस्य
(ख) अवलम्बते - (i) आश्रयते
(ग) अधुना - (v) साम्प्रतम्
(घ) विधात्रा - (ii) ब्रह्मणा
(ङ) पर्वतीकृत्य - (iii) विशदीकृत्य
(च) नीरजम् - (viii) कमलम्
(छ) रसालः - (vi) आम्रः

(ज) सम्पदः - (vii) विभूतयः
(झ) यशसि - (ix) कीर्ती

प्रश्न 7. अधोलिखितशब्दानां पाठात् विलोमपदं चित्वा लिखत -
(क) मूर्खः .....
(ख) अप्रियः .....
(ग) पुण्यात् .....
(घ) यौवनम् .....
(ङ) उपेक्षते .....

उत्तरम् :
(क) मूर्खः - विद्वान्
(ख) अप्रियः - प्रियः
(ग) पुण्यात् -
(घ) यौवनम् - जरा
(ङ) उपेक्षते - अपेक्षते

प्रश्न 8. सन्धिच्छेदः क्रियताम् –

उत्तरसहितम् :
(क) नालम्बते = **न + आलम्बते**
(ख) विश्वस्मिन्नधुनान्यः = **विश्वस्मिन् + अधुना + अन्यः**
(ग) कोऽपि = **कः + अपि**
(घ) चाभिरुचिर्व्यसनं = **च + अभिरुचिः + व्यसनम्**
(ङ) चन्द्रोज्ज्वला: = **चन्द्र + उज्ज्वला:**

प्रश्न 9.(अ) अधोलिखितशब्दानां समासविग्रहः कार्य:
यथा-नीरज-राजितम् = नीरजैः राजितम्।

उत्तरसहितम् :
(क) अलिमालः = **अलीनां माला यस्मिन् सः**
(ख) वाक्पटुता = **वाचि पटुता**
(ग) चन्द्रोज्ज्वलाः = **चन्द्रः इव उज्ज्वलः यः, ते**
(घ) अप्रतिहता = **न प्रतिहता**
(ङ) वाग्भूषणम् = **वाग् एव आभूषणम्**

(आ) अधोलिखित-विग्रहपदानां समस्तपदानि रचयत
यथा - कुलस्य व्रतं ..... -कुलव्रतम्।

उत्तरसहितम् :
(क) वनस्य अन्तरे - **वनान्तरे पापात् (बहुव्रीहिः) (सप्तमी-तत्पुरुषः)**

(ख) गुणानां लुब्धाः - **गुणलुब्धाः - (षष्ठी-तत्पुरुषः)**
(ग) प्रकृत्या सिद्धम् - **प्रकृतिसिद्धम् - (तृतीया-तत्पुरुषः)**
(घ) उपकारस्य श्रेणिभिः - **उपकारश्रेणिभिः - (षष्ठी-तत्पुरुषः)**
(ङ) आत्मनः श्रेयसि - **आत्मश्रेयसिः - (सप्तमी-तत्पुरुषः)**

प्रश्न 10. अधोलिखितशब्देषु प्रकृतिप्रत्ययानां विभागः करणीयम् -
यथा - राजितम् - राज् + क्त

उत्तरसहितम् :
(क) दैष्टिकताम् - **दैष्टिक + तल**
(ख) कुर्वाणः - **√कृ + शानच् (आत्मनेपदे)**
(ग) पटुता - **पटु + तल्**
(घ) सिद्धम् - **√सिध् + क्त**
(ङ) विमृश्य - **वि √मृश् + ल्यप्**

प्रश्न 11. अधोलिखितश्लोकेषु छन्दो निर्दिश्यताम् -
यथा-अस्ति यद्यपि ..... ॥ अनुष्टुप् छन्दः।

उत्तरसहितम् :
(क) तावत् कोकिल .....समुल्लसति ॥ - **आर्या-छन्दः।**
(ख) स्वायत्तमेकान्त ..... मौनमपण्डितानाम्॥ - **उपजाति-छन्दः।**
(ग) विपदिधैर्यमथा ..... महात्मनाम्॥ - **द्रुतविलम्बित-छन्दः।**
(घ) पापान्निवारयति ..... प्रवदन्ति सन्तः ॥ - **वसन्ततिलका-छन्दः।**
(ङ) केयूराणि न ..... भूषणम्॥ - **शार्दूलविक्रीडित-छन्दः।**

प्रश्न 12. अधोलिखितपंक्तिषु कोऽलङ्कारः ? लिख्यताम् –

उत्तरसहितम् :
(क) शब्दार्थौ सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते। - **'उपमा' - अलङ्कारः**।
(ख) वाग्भूषणं भूषणम्। - **'रूपक' - अलङ्कारः।**
(ग) निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः। **'अनुप्रास' - अलङ्कारः।**
(घ) रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना। **'यमक' - अलङ्कारः।**
(ङ) यावन्मिलंदलिमालः कोऽपि रसालः समुल्लसति। - **'अनुप्रास' - अलङ्कारः।**